

УДК 32:355.02

Погляд на воєнну доктрину позаблокової України

Радіон Тимошенко,
кандидат військових наук,
старший науковий співробітник,
начальник центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України;

Федір Саганюк,
кандидат юридичних наук,
доцент,
провідний науковий співробітник
центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України;

Юрій Макаров,
науковий співробітник
центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України

У статті проаналізовані воєнні доктрини різних країн світу, розглянута їх суть, наведені деякі методологічні та функціональні підходи щодо оновлення Воєнної доктрини України.

Ключові слова: воєнна доктрина, національна безпека, оборона, загроза, конфлікт.

Military doctrines of different countries are analysed in the article, their main points are considered, some methodological and functional approaches to the renewal of the Military doctrine of Ukraine are given.

Keywords: military doctrine, national security, defence, threat, conflict.

Чому Україні потрібна оновлена Воєнна доктрина

Президент України після ухвалення Верховною Радою 1 липня 2010 року Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» заявив про необхідність розроблення та прийняття оновленої Стратегії національної безпеки і Воєнної доктрини України [1].

Практика воєнних конфліктів останніх десятиліть не без підстав свідчить, що нині у війні перемагає той, хто швидше сприймає нові технології та втілює їх у життя, бере на озброєння нові воєнні доктрини і концепції, що відповідають духу часу [2].

Необхідність оновлення Воєнної доктрини України (далі – ВД) обумовлюється кількома чинниками:

1) у зовнішній політиці України відбулись суттєві зміни. Проголошено курс на позаблоковий статус держави, продовжено термін базування у Криму ЧФ РФ, що вимагає відповідного коригування і оборонної політики. Ці рішення зумовлюють потребу пошуку Україною нового місця в безпековому середовищі і всебічно обґрунтованих заходів щодо адаптації оборонної політики до нових геополітичних умов [1];

2) сучасні безпекові проблеми, виклики та загрози вимагають принципово нових поглядів і підходів до забезпечення надійного захисту національних інтересів України від реальних та потенційних загроз воєнного характеру. А це є виключно доктринальні аспекти, які мають бути відображені в оновленій ВД;

3) на ситуацію в оборонній сфері України значною мірою впливає невиконання планів реформування та розвитку Збройних Сил. Президент України констатував, що зараз вони обмежено готові до виконання завдань за призначенням, озброєння і військова техніка перебувають на межі старіння. У той же час політика позаблоковості вимагає більш рішучих дій щодо модернізації Сектора безпеки держави [1].

За цих умов першочерговим завданням підготовки оновленої ВД має бути формулювання принципово нових офіційних поглядів на ці проблеми, що дозволить усунути застарілі настанови оборонної політики і вдосконалити її на сучасному етапі, модернізувати Сектор безпеки.

Що доцільно передбачати в оновленій Воєнній доктрині

Для оновлення ВД України необхідно, на наш погляд, передусім визначитись із самим її поняттям. Що хочеться бачити в цьому основоположному документі, які офіційні погляди покласти в його основу? Як показує аналіз, це базові положення, які стосуються не тільки теорії, а й практики воєнної справи [2].

Такі компоненти мають бути виражені у вигляді понятійно-категорійного апарату, спрямованого на змістовне вирішення проблем забезпечення воєнної безпеки й оборони держави, виявлення закономірностей розвитку систем і форм цього забезпечення, співвідношення права та управління цими системами і їх балансу [3].

Саме понятійно-категорійний апарат має бути сутністю доктрини, теоретичним алгоритмом вирішення проблеми воєнної безпеки і оборони держави, а система поглядів, що ґрунтується на його категоріях, має мати базовий характер.

У цьому контексті слухним, на наш погляд, є визначення: «прийнята в державі на певний період система поглядів про мету, характер можливої війни, на підготовку до неї країни і збройних сил та засобів до ведення воєнних дій» [4]. У доктринах це поняття визначено по-різному [5, с 128-209] (табл. 1).

Таблиця 1

Варіанти визначень «Воєнної доктрини»

Назва воєнної доктрини	Визначення поняття ВД	Затверджена
ВД України від 19.10.93	Складова частина концепції національної безпеки і сукупність затверджених Верховною Радою України основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів.	Постановою ВР України від 19.10.93 № 3529-ХІІ
ВД України від 15.06.04	Сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави.	Указом Президента України від 15.06.04 № 648
ВД Російської Федерації (РФ) від 21.04.00	Совокупность официальных взглядов (установок), определяющих военно-политические, военно-стратегические и военно-экономические основы обеспечения военной безопасности РФ.	Указом Президента РФ від 21.04.00 № 706
ВД Республіки Білорусь (РБ)	Сукупність офіційних основних поглядів і принципів забезпечення воєнної безпеки держави за допомогою застосування політичних і військових заходів.	Законом від 2002 р.

Назва воєнної доктрини	Визначення поняття ВД	Затверджена
ВД Республіки Казахстан (РК)	Система основних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави, запобігання війн та збройних конфліктів, розвиток і застосування Збройних Сил, інших військ і військових формувань.	Указом Президента РК від 21.03.07 № 299
Оборонна доктрина Словацької Республіки (СР)	Політичний документ, який визначає основні умови, цілі та засади політики безпеки СР, часові межі якого окреслені участю в програмі «Партнерство заради миру».	Схвалена Нац. Радою СР 30.06.94
ВД Республіки Болгарія	Система поглядів, принципів і підходів з метою гарантування національної безпеки у воєнному і воєнно-політичному аспектах.	Президентом Республіки Болгарія

Як бачимо, майже усі визначення містять єдиний погляд, що ВД – це «система офіційних поглядів на підготовку держави і збройних сил до війни для відбиття агресії», тобто для захисту життєво важливих інтересів від загроз воєнного характеру та забезпечення воєнної безпеки і оборони держави.

З цієї точки зору найбільш вдалим вважаємо визначення: «система поглядів на підготовку країни і збройних сил до війни та на способи її ведення» [6].

Саме така модель ВД охоплює і визначені Законом України «Про оборону України» два найважливіші доктринальні компоненти – підготовку держави до оборони (ст. 3) і відсіч збройній агресії проти України (ст. 4).

З урахуванням цього і наведених вище визначень, у оновленій ВД України доцільно сформулювати це поняття так: «ВД України – система прийнятих у державі офіційних поглядів на підготовку держави до оборони, причини виникнення воєнних конфліктів, шляхи запобігання їм та засади застосування воєнної сили для захисту суверенітету, територіальної цілісності й інших життєво важливих національних інтересів України від реальних та потенційних загроз воєнного характеру».

Якою бачиться модель оновленої Воєнної доктрини

Нова редакція ВД України може містити такі розділи: загальні положення, висновки з оцінювання воєнно-політичної обстановки; загрози національним інтересам у воєнній сфері; основні риси воєнних конфліктів;

основні завдання Збройних Сил України та інших суб'єктів забезпечення обороноздатності держави; можливості Збройних Сил України, необхідні для виконання завдань, та напрями їх досягнення; джерела ресурсного забезпечення обороноздатності держави тощо [7].

Аналіз ВД показує дещо інші структури [5, с. 128-209] (табл. 2).

Таблиця 2

Структура воєнних доктрин

Назва ВД	Структура ВД
ВД Республіки Білорусь (РБ)	<p>Прембула.</p> <p>Р.1. Воєнно-політичні основи воєнної безпеки (ВБ) (реалізація воєнної політики в РБ, воєнно-політична обстановка (ВПО), основні загрози ВБ, воєнна організація держави (ВОД).</p> <p>Р.2. Воєнно-стратегічні основи ВБ (характер сучасних збройних конфліктів; застосування ЗС, інших військ і військових формувань; керівництво ВОД, органи військового управління).</p> <p>Р.3. Основи економічного забезпечення ВБ.</p> <p>Прикінцеві положення.</p>
ВД Республіки Казахстан (РК)	<p>1. Вступ.</p> <p>2. Воєнно-політичні основи безпеки РК (прогноз ВПО, політика у сфері забезпечення воєнної безпеки (ВБ). ВОД).</p> <p>3. Воєнно-стратегічні основи РК (застосування ЗС, інших військ і військових формувань, керівництво забезпеченням ВБ).</p> <p>4. Військово-економічні й військово-технічні основи забезпечення безпеки РК (мета, принципи, завдання й напрями; моб. підготовка, система резервів РК).</p> <p>5. Міжнародне військове співробітництво РК.</p> <p>6. Висновок.</p>
ВД Російської Федерації (2000 р.)	<p>Прембула</p> <p>I. Воєнно-політичні основи (ВПО, основні загрози воєнній безпеці (ВБ), забезпечення ВБ, керівництво ВОД).</p> <p>II. Воєнно-стратегічні основи (характер війн і збройних конфліктів, основи застосування ЗС та інших військ).</p> <p>III. Воєнно-економічні основи (воєнно-економічного забезпечення ВБ, міжнародне військово-і військово-технічне співробітництво).</p>

Назва ВД	Структура ВД
ВД України (2004 р.)	I. Загальні положення. II. Воєнно-політичні засади ВД. III. Воєнно-стратегічна складова ВД. IV. Воєнно-економічна та військово-технічна складова ВД. V. Прикінцеві положення.

Цікавою у цьому плані є структура ВД Республіки Болгарія. Вона має такі розділи:

1. Воєнно-стратегічне середовище (основні джерела ризику).
2. Цілі, принципи та підходи оборонної політики.
3. Оборона країни (підготовка країни та території до оборони).
4. Використання збройних сил (функції і завдання в умовах різних криз (сценаріїв), головний вид їх воєнних дій, основні форми використання; будівництво та розвиток, структура та чисельність, склад сил швидкого реагування; війська оборони як основний компонент, війська територіальної оборони і резерв Болгарської Армії [5, с. 277-279].

Структури інших ВД, зокрема, Великої Британії і США мають дещо специфічні моделі, що, очевидно, пов'язано з історією та специфікою розвитку цих країн.

Виходячи із наведеного, структурно модель оновленої ВД України можна подати так (табл. 3):

Таблиця 3

Варіант моделі Воєнної доктрини України

Назва розділів	Найменування структурних підрозділів
I. Загальні положення (або преамбула)	Сутність та мета (визначення) Воєнної доктрини. Воєнно-політичні настанови. Насстанови, що впливають із Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» та оновленої Стратегії національної безпеки України.
II. Воєнно-стратегічне середовище	Характеристика воєнно-політичної обстановки навколо України. Основні загрози воєнного характеру. Погляди щодо оновлення оборонної політики, забезпечення воєнної безпеки і оборони України.

Назва розділів	Найменування структурних підрозділів
III. Підготовка держави та Сил безпеки і оборони до збройного захисту	Підготовка держави до оборони (функції суб'єктів забезпечення оборони, у тому числі територіальної). Керівництво Сектора безпеки і оборони України. Функції і завдання Сил безпеки і оборони (на мирний час, загрозовий і особливий періоди, на воєнний час). Сектор безпеки і оборони держави. Сили безпеки і оборони України.
IV. Застосування воєнної сили	Основи застосування Сил безпеки і оборони. Стимування та попередження збройної агресії.
V. Прикінцеві положення	Порядок внесення змін і доповнень до Воєнної доктрини.

Що доцільно передбачити в оновленій ВД України

I. Загальні положення (або преамбула)

Погоджуючись із обґрунтуваннями [7], в цьому блоці доцільно розмістити воєнно-політичні настанови, серед яких, окрім визначення ВД, повинні знайти своє віддзеркалення доктринальні погляди, які будуть окреслені в оновленій Стратегії національної безпеки України, а також ті, що наведені у нещодавно прийнятому Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», зокрема, про наміри України за умов позаблоковості не брати участі у військово-політичних союзах, своїм пріоритетом визначити участь у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовжувати конструктивне партнерство з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес, запобігати конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювати їх (ст. 11), утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої іноземної держави і про своєчасність та адекватність вжиття заходів щодо захисту національних інтересів від реальних та потенційних загроз (п. 3 ст. 2).

Не було б зайвим тут офіційно занотувати і доктринальний погляд України про те, що вона не визнає війну як засіб вирішення міжнародних проблем, не має територіальних претензій до жодної держави і не бачить у жодному народові образ ворога; ніколи першою не почне бойових дій проти будь-якої країни, якщо не стане сама об'єктом агресії. А у разі воєнної загрози змушена буде дати адекватну відсіч будь-якій збройній агресії.

II. Воєнно-стратегічне середовище

Погоджуючись з авторами [7], цей блок має бути одним із головних, у якому доцільно викласти характеристику воєнно-політичної обстановки, перелік воєнних небезпек і загроз, які визначають головне спрямування воєнної політики держави і напрями діяльності її суб'єктів забезпечення воєнної безпеки, у першу чергу Сил безпеки і оборони, як їх часто нині

називають на практиці. Щоправда, до переліку зазначених загроз, на наш погляд, мають бути віднесені лише загрози і виклики суто «воєнного характеру», як визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України» (абз. 9 ст. 9).

При цьому жодна воєнна загроза не повинна бути прив'язана до конкретної держави або організації [7]. Адже, наприклад, згідно з текстом нової російської Воєнної доктрини, «воєнна загроза – це стан міждержавних або внутрішньодержавних відносин, який характеризується реальною можливістю виникнення воєнного конфлікту між сторонами, високим ступенем готовності якої-небудь держави (групи держав), сепаратистських (терористичних) організацій до застосування воєнної сили (збройного насильства) [7].

У цьому контексті можна погодитись і щодо більш чіткого визначення у ВД основних зовнішніх воєнних загроз для України [8] (загроз воєнного характеру – **Ф. С.**).

Поряд із цим пропонується викласти у ВД характерні риси й особливості сучасних військових конфліктів [8], як, наприклад, викладено в новій ВД РФ. Тут доцільно визначити і шляхи воєнної протидії будь-якій військовій агресії [8; 9]. У разі виникнення міжнародних спорів чи конфліктних ситуацій Україна може вирішувати їх переважно політико-дипломатичними методами. Цьому певною мірою мають сприяти і гарантії безпеки, надані Україні з боку США, Росії та інших ядерних держав після її відмови від статусу ядерної держави [8]. Механізми розв'язання конфліктних ситуацій та проведення відповідних консультацій з цієї проблеми оговорені й у двосторонніх договорах, укладених Україною майже з усіма її сусідами.

Важливим тут, як визначено Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ст.ст. 1 і 6), має бути передбачено:

- своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у оборонній сфері;
- зміцнення обороноздатності держави, посилення відповідальності органів державної влади всіх рівнів за неналежну підготовку і забезпечення безпеки держави;
- реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності оперативно реагувати на потенційні загрози Україні, приділення особливій уваги прикриттю повітряного і морського простору держави, всебічному забезпеченню Збройних Сил України тощо.

III. Підготовка держави та Сил безпеки і оборони до збройного захисту

Підготовка держави до «серйозної війни» має визначатись окремим розділом або навіть спеціальною частиною [10]. У цьому розділі, на наш погляд, доцільно викласти стратегічні цілі, основні завдання та базові алгоритми і погляди на перспективу.

ВД повинна містити аналіз можливостей (спроможностей) воєнної організації держави чи Сил безпеки і оборони, в першу чергу, Збройних Сил України. Також має бути визначена і стратегія, тобто основа для формування завдань Збройних Сил, інших Сил безпеки і оборони, дипломатії, національної економіки, ЗМІ тощо, оскільки будь-який інший підхід до розроблення цієї ВД робить намагання держави у названій сфері безпідставними.

В оновленій ВД України повинні розглядатися питання ролі і місця Збройних Сил та інших Сил безпеки і оборони, їх взаємодії тощо [1]. Саме нові функції і завдання військ (сил) слід покласти в основу стратегії їх функціонування і застосування за призначенням у встановленому порядку. Але це потребує нових підходів.

Ураховуючи досвід РФ, даним документом має бути передбачено і розвиток оборонно-промислового та наукового комплексів, мобілізаційна підготовка економіки та органів державної влади, їх завдання, шляхи поєднання міжнародного військово-політичного та військово-технічного співробітництва тощо [11]. На це налаштовує і нещодавно прийнятий Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (п. 1 ст. 6 та ін.).

IV. Застосування воєнної сили

Цей окремий розділ ВД, на нашу думку, крім загальних положень (основ) має окреслювати офіційні доктринальні погляди щодо застосування воєнної сили у мирний час, у загрозований період та під час безпосередньої загрози збройної агресії, недопущення та запобігання збройним конфліктам.

Оновлена ВД повинна містити окремі положення, присвячені механізмам переходу від мирного до загрозованого й особливого періодів та до воєнного часу. Треба сказати, що на сьогодні у законодавстві немає визначення «загрозований період» та й практичного його застосування у відповідних планових документах, хоч таке поняття уже давно застосоване, зокрема, у чинній ВД України (п.п «б» п. 10).

При розробленні цього розділу треба мати на увазі, що застосування Збройних Сил України й інших Сил безпеки і оборони (воєнної сили – **Ф. С.**) згідно із Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (п. 3 ст. 2) допускається лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Боротьба з піратством теж залишається важливим завданням Сил безпеки і оборони у мирний час. У зв'язку з цим треба чітко визначити шляхи організації системи воєнної протидії будь-якій військовій агресії [9].

Безумовно, що Україна, на думку автора [8], як і будь-яка інша держава має бути готовою до нейтралізації силовими засобами і деяких внутрішніх воєнних загроз. Такими він бачить:

- здійснення масових терористичних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів чи місцевості, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їхні права і свободи;
- спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;
- масовий перехід державного кордону з території суміжних держав тощо.

Усунення зазначених загроз може здійснюватися шляхом уведення Президентом в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного чи воєнного стану. Тут Збройні Сили можуть залучатися тільки до участі у запобіганні масовому переходу державного кордону з території суміжних держав та до ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру.

V. Прикінцеві положення

Основні настанови воєнної доктрини можуть уточнюватися, доповнюватися і змінюватися з урахуванням змін воєнно-політичної обстановки, характеру загроз воєнній безпеці України, економічних умов та можливостей держави тощо.

Висновки

1. ВД як офіційний концептуальний документ повинна визначати нові стратегічні цілі, завдання, підходи і погляди на проблему забезпечення воєнної безпеки й оборони держави.

2. ВД як складова Стратегії національної безпеки України має віддзеркалювати офіційну позицію України щодо воєнно-політичних реалій сучасності, нові погляди на суть та запобігання і відвернення воєнних конфліктів.

3. Оновлена ВД України повинна сприяти підготовці держави і Збройних Сил (воєнної сили) до оборони, виходячи із прогнозованих найбільш складних несприятливих умов воєнно-стратегічної обстановки.

Література:

1. Янукович В. Ф. Необхідно оновити Воєнну доктрину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-380041.html>.

2. **Телелим В. М.** Основні аспекти стратегії превентивної оборони та її реалізації / В. Телелим, Ю. Даник, В. Чмельов // Наука і оборона. – 2010. – № 2. – С. 25 – 29.

3. **Ліпкан В.А.** Національна безпека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/16011013/politologiya/osnovni_pidhodi_formuvannya_doktrin_natsionalnoyi_bezpeki.

4. Военный энциклопедический словарь. – М.: Воениздат, 1983. – С. 240.

5. Доктринальні та концептуальні підходи до забезпечення воєнної безпеки держави: документи, факти, коментарі [І. В. Романов., Ф. В. Саганюк та ін.]. – К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2008. – 244 с.

6. Радянський енциклопедичний словник / Гол. ред. А. М. Прохоров. 2-е вид. – М.: Сов. енциклопедія, 1983. – С. 234.

7. **Лисицин Е. М.** Деякі міркування щодо нової редакції Воєнної доктрини РФ. [Лисицин Е. М., Пунда Ю. В., Телелим В. М.] // Наука і оборона. – 2010. -